

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

ТОДОСІЄНКО НАТАЛІЯ ЛЕОНІДІВНА

УДК 373.3.015.31:7(043.3)

**ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СПРИЙМАННЯ У МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ КОМПЛЕКСУ МИСТЕЦТВ У ПОЗАКЛАСНІЙ
ВИХОВНІЙ РОБОТІ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Вінниця-2021

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У світлі сучасних концепцій виховання, в умовах гуманізації та демократизації суспільства зростає соціальна роль творчої особистості – носія нових ціннісних орієнтацій, для якого притаманні високий рівень духовності, загальної та естетичної культури. Особливого значення в цьому процесі набуває початкова школа. У молодшому шкільному віці в учнів пробуджується інтерес до мистецтва, відбувається залучення до музики та художньо-творчої діяльності, формуються естетичні смаки, почуття відповідальності за збереження культурних надбань суспільства, цілісне світосприймання. Такі завдання відображені в основних концептуальних положеннях розвитку педагогічної освіти, зокрема в таких нормативних державних документах, як Закон України «Про освіту» (2017 р.), «Концепція розвитку педагогічної освіти» (2018 р.), «Стратегія національно-патріотичного виховання» (2019 р.) та інших інструктивних документах МОН України. Підґрунтям нашого дослідницького пошуку послуговували деякі ідеї щодо вдосконалення системи педагогічної освіти таких науковців як О. Акімова, Р. Гуревич, О. Дубасенюк, А. Коломієць, В. Кремень, Л. Лук'янова, Н. Лазаренко, Н. Нічкало, В. Шахов.

Естетичне виховання забезпечує інтелектуальне і духовне становлення особистості молодшого школяра. Одним із основних базових компонентів у структурі естетичного виховання дітей молодшого шкільного віку є естетичне сприймання, сформованість якого потребує розвитку естетичної свідомості: емоцій, почуттів, потреб, смаків, ідеалів, естетичного ставлення до навколишньої дійсності та світу мистецтва. Естетичне сприймання є результатом цілеспрямованого, організованого процесу формування естетичного і художнього відображення у свідомості предметів і явищ мистецтва, природи, навколишнього середовища, які впливають на органи почуттів і ставлення до прекрасного в матеріальному та духовному світі.

Формування естетичного сприймання особистості є предметом наукових досліджень багатьох учених. У працях філософського напрямку та соціологічного спрямування (М. Бердяєв, І. Зязюн) естетичне сприймання розглянуто як засіб залучення особистості до духовних і культурологічних цінностей суспільства. Дослідження в галузі вікової психології, а також психології творчості (В. Алексєєва, Б. Ананьєв, П. Анохін, Г. Балл, І. Бех, Л. Виготський, П. Гальперін, О. Запорожець, В. Зінченко, О. Леонтьєв, О. Моляко, С. Рубінштейн, Б. Теплов, І. Якиманська) посприяли визначенню психологічних аспектів формування естетичного сприймання, почуттів, мислення, розвитку креативних можливостей молодших школярів, умов їхньої художньо-творчої самореалізації. Цій проблемі присвячено також низку зарубіжних досліджень (Р. Арнхейм, А. Маслоу, Г. Рід та ін.).

Питання формування естетичного сприймання в молодших школярів, ціннісних орієнтацій, взаємовплив мистецтв у межах реалізації теорії розвивального навчання одержали авторську інтерпретацію в працях таких науковців, як Б. Андрієвський, В. Бутенко, Б. Брилін, В. Бриліна, Л. Коваль, В. Кудіна, Н. Миропольська, О. Рудницька, Г. Тарасенко, Л. Хлебнікова, Л. Школяр, А. Щербо. Відповідний інтерес для нашого дослідження мають доробки Ю. Калягіна, Н. Онищенко, Г. Шевченко, в яких розглянуто питання інтеграції мистецтв у естетичному розвитку школярів. Структуру сприймання як важливого компонента естетично спрямованого

ставлення до музики розглядали В. Вілюнас, В. Медушевський, М. Каган, Г. Костюк, А. Сохор та ін. Вагоме значення для виховання засобами мистецтва мають дослідження Л.Виготського, Н. Мозгальнової, О. Рудницької, В. Фрицюк, П. Якобсона.

Пошук ефективних шляхів оптимізації процесу формування естетичного сприймання учнівської молоді в процесі її виховання здійснювали сучасні дослідники: Л. Радковська (естетичне сприймання музики), М. Сибірякова-Хіхловська (сприймання поліфонії), С. Пермінова (сприймання хорового багатоголосся). Питаннями розвитку естетичного сприймання, естетичного ставлення й оцінювання у дітей старшого дошкільного віку займалися О. Голюк, М. Грибанова, В. Григоренко, молодшого шкільного віку – І. Барановська, О. Белоногова, Л. Давидова, О. Демченко, Т. Голінська, І. Гриценко, Л. Лісунова, Л. Старовойт, О. Ущипівська, О. Хращевська, Т. Шмельова. Виховання молодших школярів у позакласній виховній роботі – В. Гармаш, І. Головінська, В. Григораши та ін. Однак проблема формування естетичного сприймання в молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі не була поки що предметом окремої дисертаційної праці.

Актуальність проблеми дослідження, ґрунтовний аналіз наукових праць підсилюється низкою *суперечностей*, що виникають у практичній діяльності між потенційними можливостями позакласної виховної роботи та реальним станом у її організації можливостей розвитку естетичного сприймання молодших школярів; потребами дітей у спілкуванні з мистецтвом та стереотипними підходами в позакласній виховній роботі; традиційними формами і методами позакласної виховної роботи та необхідністю використання сучасних інноваційних технологій у процесі формування естетичного сприймання в дітей молодшого шкільного віку.

Актуальність проблеми, її недостатня наукова й методична розробленість, а також потреба в розв'язанні означених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **«Формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки і професійної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського за темою «Теоретико-методичні засади формування загально-педагогічної компетентності сучасного вчителя в контексті становлення європейського простору вищої освіти» (ДР № 0115U002571) і теми кафедри мистецьких дисциплін дошкільної та початкової освіти «Інтегрований підхід у викладанні художніх дисциплін дошкільної та початкової освіти як вимога сьогодення» (протокол № 7 від 01.12.2016 р.).

Тему дисертаційної праці затверджено Вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол №2 від 31.10. 2001 р.) та узгоджено Міжвідомчою радою НАПН України з координації наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології в Україні (протокол № 2 від 27.03. 2019 р.).

Мета дослідження полягає у визначенні, теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці ефективності педагогічних умов і моделі для забезпечення успішного формування естетичного сприймання молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі.

Об'єкт дослідження – формування естетичного сприймання у молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови та модель формування естетичного сприймання в молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що ефективність формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі зростає за таких педагогічних умов:

- формування у молодших школярів мотиваційної основи естетичного сприймання дійсності та мистецтва на основі природовідповідності виховання;
- реалізація інтегрованого підходу до художньо-оцінної діяльності дітей з опорою на набутий естетичний досвід;
- залучення школярів до системної поліхудожньої діяльності на основі співтворчості вчителя й учнів.

Відповідно до мети, гіпотези, об'єкта та предмета дослідження сформульовано такі **завдання роботи**:

- 1) уточнити сутність базових понять дисертаційної роботи «естетичне сприймання молодших школярів», «комплекс мистецтв», «позакласна виховна робота» та дослідити психолого-педагогічні аспекти формування естетичного сприймання учнів початкових класів;
- 2) визначити критерії, показники й рівні сформованості естетичного сприймання у дітей молодшого шкільного віку;
- 3) обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі;
- 4) розробити організаційно-педагогічну модель реалізації педагогічних умов формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі та методичний супровід для її реалізації.

Для розв'язання поставлених завдань, перевірки гіпотези і досягнення мети використано комплекс наукових **методів дослідження**:

– *теоретичні*: аналіз наукової педагогічної та психологічної літератури з проблеми дослідження; порівняння, систематизація, класифікація, конкретизація й узагальнення наукових джерел для обґрунтування теоретичних засад, навчально-методичної системи, педагогічних умов, методів, способів і прийомів підвищення ефективності процесу формування естетичного сприймання у молодших школярів; моделювання з метою створення організаційно-педагогічної моделі формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі;

– *емпіричні*: опитування, тестування, анкетування, педагогічне спостереження, естетичні бесіди, аналіз результатів творчої діяльності дітей; визначення критеріїв, показників і рівнів діагностики естетичного сприймання молодших школярів; ігрові методи, малювання музики; педагогічний експеримент, використаний для з'ясування науково-об'єктивного підтвердження гіпотези дослідження;

– *статистичні*: математична обробка результатів дослідження за допомогою критерію згоди Пірсона (χ^2), відображення їх у таблицях і графічних формах для фіксації й узагальнення результатів вимірювань та перевірки їхньої достовірності.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі: Вінницької СЗШ I-III ступенів № 3; Черкаської СЗШ I-III ступенів № 4; СЗШ I-III ступенів с. Кузьминці Гайсинського району Вінницької області; Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II; Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука; Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини; Харківської гуманітарно-педагогічної академії. Експериментом було охоплено 682 учні молодших класів указаних загальноосвітніх шкіл та 37 учителів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше* визначено, обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови, що забезпечують підвищення ефективності формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі: формування у молодших школярів мотиваційної основи естетичного сприймання дійсності та мистецтва на основі природовідповідності виховання; реалізація інтегрованого підходу до художньо-оцінної діяльності дітей з опорою на набутий естетичний досвід; залучення школярів до системної поліхудожньої діяльності на основі співтворчості вчителя й учнів; *з'ясовано* структурні компоненти естетичного сприймання молодших школярів; *розроблено* модель упровадження педагогічних умов формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі; *удосконалено* критерії діагностики естетичного сприймання молодших школярів (чуттєво-емоційний, оцінно-образний, художньо-творчий) та визначено рівні й показники стану сформованості естетичного сприймання дітей молодшого шкільного віку;

– *уточнено* сутність понять «естетичне сприймання», «комплекс мистецтв», «позакласна виховна робота»;

– *подальшого розвитку* набув теоретико-методичний підхід щодо вдосконалення форм і методів формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у процесі інтеграції поліхудожньої діяльності дітей молодшого шкільного віку в позакласній виховній роботі на основі співтворчості вчителя й учнів.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробці й упровадженні в освітній процес закладів середньої освіти методики реалізації педагогічних умов формування естетичного сприймання молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі; розробленні алгоритмів організації процесу формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв під час реалізації інтегрованого та творчого підходу до організації позакласної виховної роботи, презентованої у методичних рекомендаціях «Методика формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі», що можуть використовуватися в підготовці та практично-організаційній роботі вчителів початкових класів та в системі

післядипломної освіти педагогічних працівників.

Упровадження результатів дослідження. Результати дослідження впроваджено в освітній процес Вінницької СЗШ I-III ступенів №3 (довідка № 302 від 22.03.2021 р.); СЗШ I-III ступенів с. Кузьминці Гайсинського району Вінницької області (довідка № 04/118 від 02.07.2019 р.); Черкаської СЗШ I-III ступенів № 4 (довідка № 148 від 27.03.2019 р.); Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (довідка № 214 від 12.06.2019 р.); Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II (довідка № 134/UA/2019 від 15.05.2019 р.); Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 1088/01 від 27.05.2019 р.); Харківської гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 01.13/391 від 19.06.2019 р.); Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка №06/14-2 від 29.03.2021р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної праці та її результати висвітлено на 32 науково-практичних конференціях, зокрема: *міжнародних* (18): «Мистецька освіта: традиції і новації» (Мелітополь, 2014); «Дитина, освіта, соціум» (Київ, 2015); «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Вінниця, 2016; 2018; 2019); «Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень» (Вінниця, 2016); «Концептуальні проблеми модернізації сучасної системи освіти на засадах формування духовно-патріотичних цінностей студентської молоді» (Вінниця-Бар, 2016); «Микола Леонтович і сучасна освіта і культура» (Кам'янець-Подільський, 2017); «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (Вінниця, 2018); «Інклюзивна освіта: досвід і перспективи» (Вінниця-Хмельницький, 2019); «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти» (Київ, 2019); «Проектування позитивного життєвого простору особистості» (Полтава, 2019); «Інклюзивна освіта: досвід і перспективи» (Вінниця, 2019); «Topical issues of the development of modern science» (Софія, 2019); «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти» (Київ, 2019); «Science progress in European countries: new concepts and modern solutions» (Штутгарт, 2020); International scientific conference «Society, integration, education» (Rezekne. Latvijas Republika, 2020); *всукраїнських* (6): «Актуальні проблеми сучасної науки і наукових досліджень» (Кривий Ріг, 2017); «Актуальні проблеми дошкільної освіти: перспективи, інновації, розвиток» (Глухів, 2015); «Актуальні проблеми мистецької підготовки майбутнього вчителя» (Вінниця, 2016); «Актуальні проблеми мистецької підготовки майбутнього вчителя» (Вінниця, 2018); «Українська та іноземна мови в початкових класах: актуальні проблеми й інноваційні технології навчання» (Кам'янець-Подільський, 2019); «Музичне мистецтво і освіта: досвід та інноваційні шляхи розвитку» (Вінниця, 2019); *регіональних* (1): «Підготовка фахівців соціономічних професій в умовах сучасного соціокультурного простору» (Вінниця, 2015); *міжвузівських* (1): «Підготовка вчителя нової української школи: проблеми та шляхи їх вирішення» (Хмельницький, 2017.); *науково-практичних* (6) конференціях викладачів і студентів Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (2014-2021 рр.) та науково-методичних семінарах.

Публікації. Основний зміст і результати дисертаційної роботи представлено у

44 публікаціях: із них 36 одноосібних статей, 8 статей у співавторстві; 21 стаття опублікована у наукових фахових виданнях України; 1 – у виданні, що входить до міжнародної наукометричної бази даних Web of Science; 4 – в іноземних наукових періодичних виданнях, 21 – у збірках матеріалів науково-практичних конференцій, 1 методичні рекомендації.

Особистий внесок здобувача в працях, написаних у співавторстві: у праці [15] авторові належить аналіз особливостей формування естетичного сприймання у молодших школярів; у публікаціях [17; 21] внесок автора полягає у висвітленні теоретичних і практичних аспектів взаємодії художніх засобів виразності мистецтва; у статті [22] дисертантці належить обґрунтування педагогічного потенціалу комплексу мистецтв; [36; 40] – організаційні умови формування естетичного сприймання у молодших школярів; [41] – інтегровані художньо-педагогічні технології; [42] – теоретичні основи розвитку естетичної культури молодших школярів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (427 найменувань, з яких – 49 іноземною мовою), додатків (30). Загальний обсяг дисертації – 378 сторінок, основного тексту – 292 сторінки. Дисертація містить 11 таблиць на 12 сторінках та 15 рисунків на 14 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної проблеми, визначено мету і понятійний апарат дослідження; означено об'єкт, предмет і завдання дослідження, окреслено його методологічну та теоретичну основу, схарактеризовано методи дослідження, сформульовано гіпотезу, висвітлено наукову новизну та практичну значущість роботи, а також представлено відомості про впровадження й апробацію основних наукових положень; подано відомості про структуру й обсяг дисертації.

У **першому розділі** – «**Теоретичні засади формування естетичного сприймання у молодших школярів**» – розглянуто формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі як педагогічну проблему; визначено сутність феномена «естетичне сприймання» в контексті дефінітивних підходів на основі філософії, педагогіки, у тому числі історії педагогіки; досліджено психолого-педагогічні аспекти естетичного сприймання дітей молодшого шкільного віку з урахуванням особливостей вікової психології; означено сутність трактування поняття «комплекс мистецтв», окреслено його педагогічний потенціал як наукової категорії; проаналізовано сучасний стан сформованості досліджуваної якості; визначено роль мистецтва як чинника формування естетичного сприймання; висвітлено роль позакласної виховної роботи в процесі естетичного виховання учнів початкових класів.

Здійснено аналіз психологічних і педагогічних досліджень з проблеми естетичного сприймання (Б. Мейлах), у яких зазначено, що процес формування естетичного сприймання у молодших школярів є інтегративним. Психологічна сутність основного поняття пов'язана із визнанням того, що мистецтво може слугувати механізмом розвитку особистості (Н. Роджерс), а творча діяльність –

моделлю самоактуалізації особистості (А. Маслоу). Тому залучення молодших школярів до творчої педагогічно-орієнтованої мистецької діяльності зумовлює їхню творчу активність, що сприяє розвитку творчої індивідуальності.

Проблема формування естетичних смаків, потреб та інтересів дітей в умовах сучасного соціокультурного простору розглядалася представниками педагогічної сфери в галузі вивчення естетичної культури (І. Зязюн, Н. Миропольська); дослідниками вікової психології та психології мистецтва і творчості (І. Бех, Л. Виготський та ін.); представниками авторських концепцій і програм формування у дітей естетичних ідеалів та ціннісних орієнтацій (О. Рудницька, Е. Печерська); теоретиками поліхудожнього виховання (Л. Масол, О. Щолокова); реформування мистецької освіти та музично-естетичного виховання в Україні, еволюція форм і методів навчання музики та мистецтва (Л. Коваль, О. Михайличенко, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, Л. Василевська-Скупа, Л. Хлебнікова, В. Черкасов, Г. Шевченко).

Констатовано, що естетичне виховання в школі має комплексний характер у взаємозв'язку його складників, а його базовими компонентами є: естетичне сприймання, естетична оцінка, естетична творчість. Їхня комплексність забезпечується двопланово: у послідовній, систематичній класній і позакласній роботі, що відзначається послідовністю, систематичністю, наслідуванням. Естетичне сприймання учнів визначають як результат процесу формування спрямованих, закономірних змін у розумінні сутності матеріальних й ідеальних об'єктів, у результаті яких виникає новий їхній якісний стан.

На основі теоретичного аналізу наукових джерел виявлено, що використання комплексу мистецтв у процесі формування естетичного сприймання молодших школярів має інноваційне значення, стимулює розвиток пізнавальних, креативних здібностей учнів, здатність до творчого самовираження. Сприяти цьому має реалізація принципу синтетичної побудови естетичного сприймання у молодших школярів і використання мистецтва в процесі інтегративної творчої діяльності.

З'ясовано, що важливу роль у процесі формування естетичного сприймання в молодших школярів відіграють позакласні виховні заходи, що надають широкі можливості для всебічного розвитку учнів. На противагу навчальній роботі, позакласну роботу зорганізують на добровільних позиціях. Її зміст і форми визначаються інтересами і запитами учнів. Часто позакласну роботу проводять з учнями різного віку, об'єднують учнів старших і молодших класів, сприяючи об'єднанню загальношкільного колективу, розвиваючи спільні інтереси, посилюючи дружні стосунки між дітьми.

На підставі аналізу теоретичних засад і комплексного підходу до формування естетичного сприймання дано визначення поняття «естетичне сприймання молодших школярів»: формування естетичного сприймання у молодших школярів – це спільна діяльність учителя й учнів, спрямована на прояв в учнів творчих новоутворень, нових особистісних властивостей у поглядах на прекрасне. Естетичне сприймання є одним із компонентів естетичної культури, що вміщує у собі такі складники, як естетичні почуття, естетичні потреби, естетичні смаки, естетичні ідеали, художні уміння і передбачає змістовно збагачене, духовно облагороджене розуміння дійсності, естетичну діяльність і наявність розвинених форм її вираження; є показником

здібності до тонкої кореляції між світом зовнішнім, від якого відштовхується «сприймання», і світом внутрішнім, де розгортається його переживання. Естетичне сприймання як один із головних базових компонентів естетичного виховання, потребує уважного педагогічного підходу до його формування, особливо в молодших школярів, свідомість і душа яких відкрита до осягнення краси, доброти, милосердя, а процес формування є підготовчим етапом між індиферентним ставленням та розумінням естетичної цінності мистецтва.

У другому розділі – «Діагностика процесу формування естетичного сприймання у молодших школярів» – визначено та сформульовано критеріально-рівневий підхід до діагностування естетичного сприймання у молодших школярів, виокремлено компоненти, обґрунтовано критерії, показники та рівні сформованості естетичного сприймання у дітей молодшого шкільного віку; розроблено діагностичний інструментарій для вивчення сучасного стану сформованості досліджуваної якості. Розкрито методологічні підходи: особистісноорієнтований, акмеологічний, системний, компетентнісний, діяльнісний, інтегративний, креативний. Обґрунтовано загальнопедагогічні (єдності теорії і практики, демократичності й добровільності вибору, послідовності, наступності, цілісності, індивідуального та диференційованого підходів) й специфічні принципи (синергетики, синестезії, творчої самореалізації, художності, емоційності та ін.).

Визначення сутності поняття «естетичне сприймання молодших школярів» дозволило виокремити основні компоненти в процесі його формування, до яких належать: змістовий, ціннісно-коригувальний, емоційний, креативно-діяльнісний.

Відповідно до структурних компонентів на основі аналізу теоретичних засад та практичного досвіду визначено й обґрунтовано систему критеріїв (чуттєво-емоційний, оцінно-образний, художньо-творчий) та відповідних до них показників і рівнів сформованості естетичного сприймання у молодших школярів.

Чуттєво-емоційний критерій визначає особливості чуттєво-емоційної сфери дітей молодшого шкільного віку; сформованість позитивного ставлення молодших школярів до творів мистецтва; наявність стійкої мотиваційної основи до спілкування з мистецтвом; належний рівень знань з основ мистецтва; потребу в самостійній художній діяльності під керівництвом учителя. Показники: потужність емоційного сприймання учнями творів мистецтва, дійсності, природи; характер емоційної реакції сприймання образів мистецьких творів; адекватність виокремлення естетичної основи відтворення мистецького твору; влучність визначення емоційно-образної домінанти; емпатійність переживання художніх образів у творах мистецтва.

Оцінно-образний критерій визначає розкриття творчої індивідуальності молодших школярів у процесі естетичного оцінювання образів творів мистецтва (музичного, образотворчого, літературно-поетичної творчості, театральних мініатюр, хореографічних композицій, нових мистецьких продуктів) та їхньої репрезентації. Показники: здатність молодших школярів до художньо-естетичної оцінки образів творів мистецтва; уміння оцінювати емоційний зміст художнього твору; уміння давати словесну характеристику, емоційному стану героїв, опис емоційних переживань; здатність передавати ставлення до сприйнятого художнього твору, авторської позиції.

Художньо-творчий критерій передбачає готовність молодшого школяра до

участі у творчому процесі в оптимальних організаційних формах для розв'язання визначених завдань; прагнення до здійснення художньо-творчої діяльності в закладах загальної середньої освіти; набуття творчих умінь (музично-виконавських, сценічно-артистичних, художніх, організаційних, активній мистецькій діяльності; участь у художньо-творчому процесі). Показники: характер творчої інтерпретації молодшими школярами образів творів мистецтва; оригінальність творчого вираження естетичних вражень; яскравість використання художніх засобів мистецького відтворення дійсності; глибина естетичних вражень, заснованих на поліхудожній основі; конструктивність побудови особистісної поведінки учнів; здатність до генерування творчих ідей.

Емпіричну базу констатувального етапу (2015 –2016 р.р.) дослідницько-експериментальної роботи склали 365 молодших школярів, що склали відповідно експериментальну (ЕГ) та контрольну (КГ) групи, 37 учителів початкових класів.

На основі діагностики стану сформованості естетичного сприймання у молодших школярів схарактеризовано три рівні його прояву: низький (елементарно-фрагментарний); середній (емоційно-формальний); високий (художньо-інтерпретаційний). У процесі констатувального етапу дослідження було визначено загальний рівень сформованості естетичного сприймання у молодших школярів (низький – 42, 9 %; середній – 39,4 %; високий – 17,7 %).

Аналіз результатів дав змогу визначити й обґрунтувати педагогічні умови з методикою їхньої реалізації та розробити організаційно-педагогічну модель відтворення процесу формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі (рис. 1), що охоплює чотири взаємопов'язані блоки: цільовий, методичний, технологічний, результативний.

У третьому розділі – «Експериментальне дослідження ефективності педагогічних умов формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі» – представлено програму формувального етапу й аналіз результатів експериментального дослідження щодо формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі; розроблено модель; обґрунтовано педагогічні умови та презентовано методику їхньої реалізації; висвітлено динаміку формування естетичного сприймання дітей молодшого шкільного віку засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі; проведено контрольний етап експерименту, порівняння даних із констатувальним етапом.

Формувальний етап експерименту надав змогу презентувати методику реалізації педагогічних умов і відстежити формування цього утворення в динаміці за такими етапами: підготовчо-мотиваційний, художньо-оцінний, креативно-діяльнісний.

Перший етап: підготовчо-мотиваційний (стимулювання мотивації сприймання краси навколишнього світу, природи, творів мистецтва). Перший етап був спрямований на формування позитивної мотивації учнів початкових класів до спілкування з мистецтвом, спостереження й аналіз продуктів художньо-творчої діяльності; виникнення інтересу до організації мистецьких заходів і набуття мистецького досвіду; проведення естетичних бесід задля насичення емпіричного

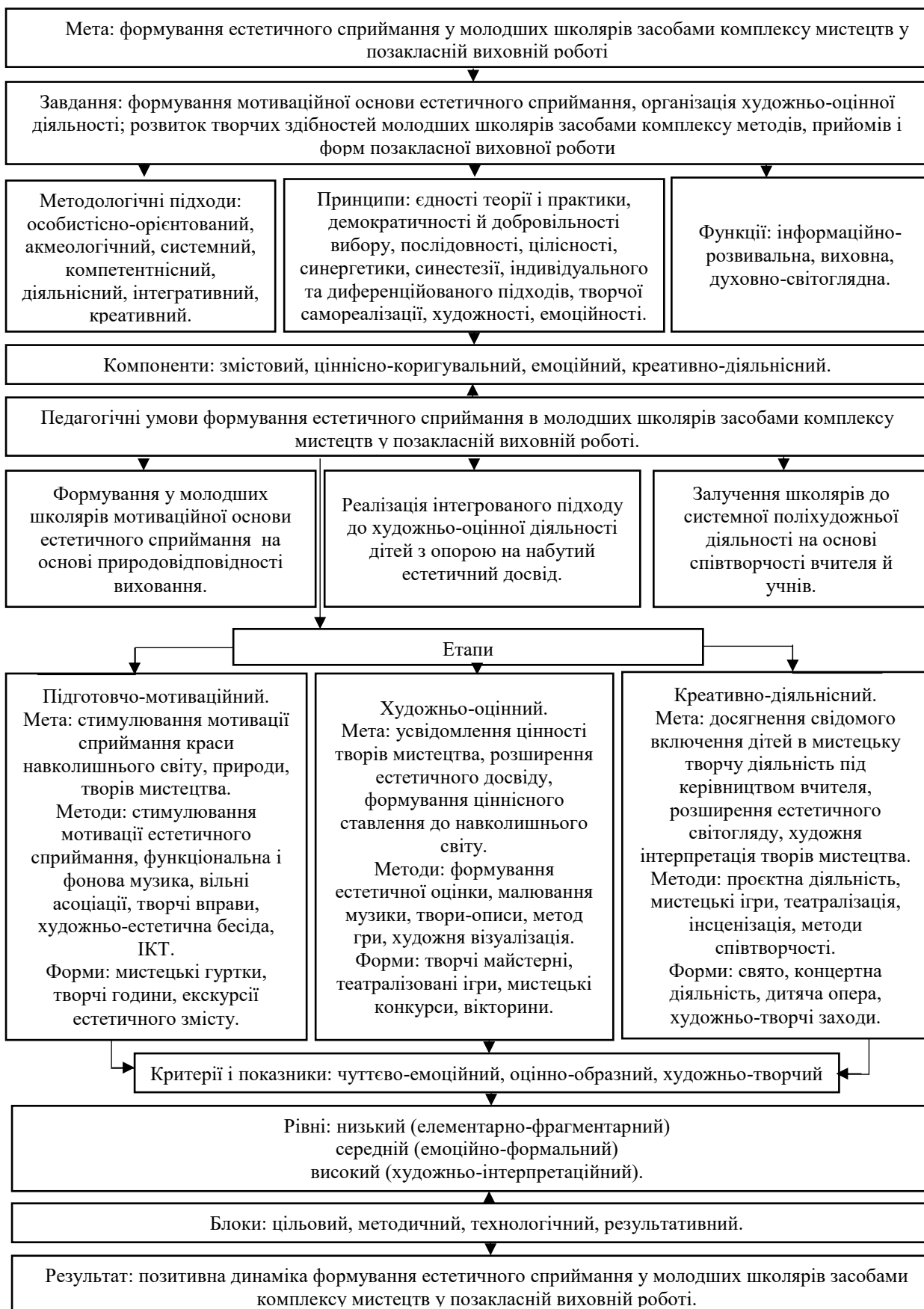

Рис. 1. Організаційно-педагогічна модель формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі.

досвіду дітей і формування емоційно-інтелектуального відгуку на твори мистецтва.

Другий етап: художньо-оцінний (усвідомлення цінності творів мистецтва, розширення естетичного досвіду, формування ціннісного ставлення до дійсності). Другий етап полягав у організації художньо-оцінної діяльності дітей; розвитку творчих здібностей та креативних можливостей молодших школярів, навичок творчо-інтерпретаційного аналізу мистецьких творів; використанні поліхудожнього підходу до організації оцінної діяльності дітей у процесі сприймання мистецтва.

Третій, завершальний етап: креативно-діяльнісний (досягнення свідомого включення дітей у мистецьку творчу діяльність під керівництвом учителя, розширення естетичного світогляду, художня інтерпретація творів мистецтва). Третій етап передбачав підготовку з учнями повноцінних мистецьких художньо-творчих заходів; застосування мистецько-ігрової діяльності; мистецьких проєктів; створення продуктів дитячої творчості; реалізації умов організації художньо-творчої діяльності молодших школярів; використання ігрового підходу до формування естетичного сприймання дітей молодшого шкільного віку.

Розв'язання цих завдань передбачало аналіз та використання методів, що спрямовані на: формування естетичного досвіду дітей та орієнтації в галузі мистецтва (розповіді, бесіди, обговорення, написання творів-описів); методів стимулювання й мотивації навчальної діяльності (створення ситуації успіху); методів мистецького навчання (словесні, образно-наочні), художньо-творчі (малювання музики, мистецька гра, стимулювання художнього виховання, цілеспрямованої активізації художньої діяльності дітей). Основними засобами було використання проєктних художньо-педагогічних технологій; мистецькі презентації, творчі проєкти, творчі вправи і завдання: «Намалюй музику», «Я і мистецтво», «Казка про музику», «Музичні кольори», «Мистецький портрет», «Наші творчі здобутки», «Кольоровий звукоряд», «Фарби і музика»; метод малювання музики, метод гри, метод інсценізації та театралізації музичних творів, що сприяють активізації творчих здібностей і найбільш повному розкриттю потенційних можливостей учнів початкових класів.

У дослідженні в експериментальних групах зреалізовано, обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови, що забезпечують підвищення ефективності формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі. В контрольних групах формування естетичного сприймання у молодших школярів організовувався традиційним способом.

На основі якісних показників чуттєво-емоційного критерію сформованості естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі та кількісних даних було виявлено підвищення високого рівня в ЕГ та зниження низького рівня, що свідчить про корекцію емоційно-ціннісних установок молодших школярів на взаємодію з художніми образами, формування емпатійності переживання дітьми надбань мистецтва; наявність підвищення інтересу до спілкування з творами мистецтва; позитивних мотиваційних установок до процесу естетичної художньо-творчої діяльності; ознайомлення з різними способами представлення естетичних якостей об'єктів та явищ.

Динаміка показників оцінно-образного критерію доводить підвищення високого рівня сформованості естетичного сприймання у молодших школярів як одного із найважливіших у визначенні результативності, що виявився у формуванні в дітей системи вмінь оцінювати емоційний зміст художнього твору; розвитку емоційно-ціннісної сфери молодших школярів із посиленням внутрішньої активності сприймання творів мистецтва; можливості використання синестезії; залученні дітей до ігрової мистецької діяльності, де завдання у грі подаються в прихованому вигляді, що сприяє зниженню втоми учнів, підвищує їхню працездатність.

Найвищий рівень сформованості естетичного сприймання у молодших школярів продемонстрували кількісні показники *художньо-творчого* критерію – необхідного чинника творчого самовдосконалення, що визначає рівень готовності учнів початкових класів до активної участі в художньо-творчій діяльності, здатності відтворювати художні образи полімистецькими засобами, використовувати власні здібності з метою поглиблення емоційно-чуттєвих вражень та естетично-ціннісного ставлення до світу; сформованості умінь і навичок відтворення мистецьких образів та заохочення до власної художньої творчості.

Дослідження рівнів сформованості естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі показало підвищення середнього – 2,24% та високого рівнів на 17,02%, і зменшення низького на 19,26% в ЕГ і наявність незначних змін у КГ – у межах 8% (рис.2).

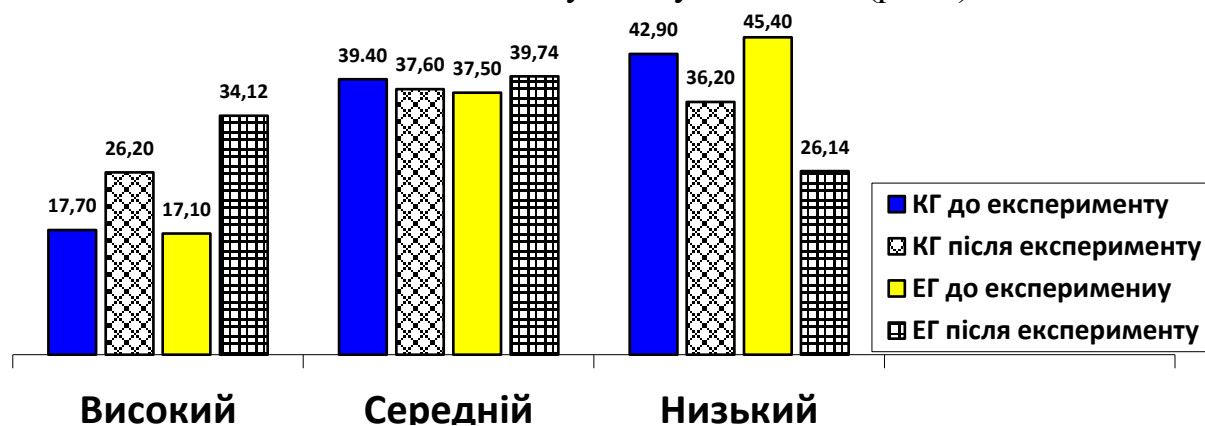

Рис. 2. Динаміка кількісних змін сформованості рівнів естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі

Цей факт підтверджує ефективність запропонованої методики реалізації педагогічних умов формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі. Для ЕГ значення χ^2 -критерію (22,80%) виявилось більшим за відповідне табличне значення χ^2 -критерію при $m - 1 = 2$ ступенях свободи, що становить 5,98 при достовірності допустимої помилки менше 0,05. Таким чином, з достовірністю помилки не більше 5% можна стверджувати, що в результаті застосування експериментальної методики реалізації педагогічних умов формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі в учнів експериментальних груп відбулися статистично значущі зміни. Проведений аналіз даних експериментального дослідження у порівняльних групах (ЕГ і КГ) засвідчив

статистично значущі відмінності між рівнями сформованості естетичного сприймання у молодших школярів.

Отже, підсумки експерименту вказують на ефективність упровадженої методики формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі. Результати дослідження доводять, що мети досягнуто, завдання розв'язано, гіпотеза підтверджена.

ВИСНОВКИ

Результати експериментально-дослідної роботи щодо вивчення формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі дають змогу зробити такі висновки:

1. Уточнено сутність базових понять: «естетичне сприймання» в контексті дефінітивних підходів на основі психології, педагогіки, також й історії педагогіки; «комплекс мистецтв», «позакласна виховна робота» та визначено їхній зміст. Досліджено психолого-педагогічні аспекти естетичного сприймання дітей молодшого шкільного віку з урахуванням особливостей вікової психології; означено сутність трактування поняття «комплекс мистецтв»; з'ясовано його педагогічний потенціал як наукової категорії; проаналізовано сучасний стан сформованості досліджуваної якості та визначено роль мистецтва як чинника формування естетичного сприймання у молодших школярів, а також окреслено його основну роль у реалізації позакласної виховної роботи.

На підставі науково-теоретичного аналізу стану проблеми дослідження, основних педагогічних концепцій, що визнають естетичне виховання невід'ємною складовою освітнього процесу, провідним засобом і пріоритетною метою освіти розкрито сучасне розуміння процесу формування естетичного сприймання. Естетичне сприймання молодших школярів є специфічною діяльністю, під час якої у дітей формується здатність до пізнання об'єктів навколишнього світу з естетичних позицій, завдяки естетичному сприйманню дитина пізнає себе, свої взаємини з навколишнім світом в «уявному полі» художніх образів шляхом емоційної ідентифікації. На його основі формується художнє сприймання – пізнання дійсності засобами різних видів мистецтва.

2. Визначено та схарактеризовано критерії (чуттєво-емоційний, оцінно-образний, художньо-творчий) та показники естетичного сприймання у дітей молодшого шкільного віку; розроблено діагностичний інструментарій для вивчення сучасного стану сформованості досліджуваної якості; виокремлено основні компоненти цього процесу, зокрема: змістовий, ціннісно-коригувальний, емоційний, креативно-діяльнісний. На основі діагностики стану сформованості естетичного сприймання у молодших школярів схарактеризовано три рівні його прояву: низький (елементарно-фрагментарний); середній (емоційно-формальний); високий (художньо-інтерпретаційний). Визначено три етапи дослідження: підготовчо-мотиваційний, художньо-оцінний, креативно-діяльнісний.

Конкретизовано методологічні підходи; обґрунтовано загальнопедагогічні й специфічні принципи формування естетичного сприймання у дітей. Сформульовано функції процесу формування естетичного сприймання в молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі, зокрема:

інформаційно-розвивальна, виховна, духовно-світоглядна.

3. Обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі: формування у молодших школярів мотиваційної основи естетичного сприймання на основі природовідповідності виховання; реалізація інтегрованого підходу до художньо-оцінної діяльності дітей з опорою на набутий естетичний досвід; залучення школярів до системної поліхудожньої діяльності на основі співтворчості вчителя й учнів.

Позитивну динаміку формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі підтверджено у прикінцевому зрізі після завершення формувального експерименту. Засвідчено, що учнів початкових класів у експериментальних групах із художньо-інтерпретаційним рівнем сформованості естетичного сприймання, після експерименту стало більше на 17,02%. Емоційно-формальний рівень сформованості естетичного сприймання виявлено у 39,74%, що на 2,24% більше, ніж до експерименту. Натомість, зменшилася частка учнів з елементарно-фрагментарним рівнем на 19,26%. У контрольних групах динаміка формування естетичного сприймання у молодших школярів не така значна. Доведено, що впровадження методики реалізації педагогічних умов формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі сприяє позитивній динаміці у рівнях сформованості естетичного сприймання у молодших школярів.

4. Розроблено модель формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі. Застосовано організаційно-педагогічну систему включення дітей молодшого шкільного віку в мистецьку творчу діяльність, що відображено в методичних рекомендаціях «Методика формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі», спецкурсі «Основи формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі». Впроваджено пріоритетну інтегративну методику естетико-виховного процесу, визначено її переваги перед мистецькою монодіяльністю.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми, але дає підстави для подальшого вдосконалення системи естетичного виховання, дослідження його базових компонентів – естетичного сприймання, естетичного оцінювання й художньої творчості, а також формування та розвитку естетичної культури молодших школярів у позакласній і позашкільній виховній роботі на основі сучасних інноваційних технологій мистецької освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях України; виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз та в іноземних наукових періодичних виданнях

1. Тодосієнко Н. Л. Формування у молодших школярів готовності до сприймання музики: зб. наук. пр. Полтавського державного педагогічного

університету імені В. Г. Короленка. Серія : Педагогічні науки. Полтава, 2003. Вип. 1-2 (28/29). С. 90 – 94.

2.Тодосієнко Н. Л. Формування естетичного сприймання засобами комплексу мистецтв у молодших школярів на уроках музики. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія*. Вінниця, 2004. № 10. С. 80 – 83.

3.Тодосієнко Н. Л. Роль учителя у формуванні естетичного сприймання молодших школярів засобами мистецтва. *Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича. Серія : Педагогіка і психологія*. Чернівці, 2005. Вип. 248. С. 173 – 180.

4.Тодосієнко Н. Л. Розвиток учителем естетичного сприймання у молодших школярів засобами інтеграції шкільних курсів музики, образотворчого мистецтва і літератури. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Вінниця, 2005. Вип. 7. С. 120-126.

5.Тодосієнко Н. Л. Розвиток творчої особистості майбутнього вчителя початкових класів і музики шляхом інтеграції мистецьких дисциплін. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія*. Вінниця, 2005. № 15. С. 66 –69.

6.Тодосієнко Н. Л. Виховання гуманітарно розвиненої особистості майбутнього учителя початкових класів і музики засобами інтеграції мистецьких дисциплін. *Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка*. Житомир, 2005. № 21. С.132-136.

7.Тодосієнко Н. Л. Естетичний розвиток молодших школярів засобами поліхудожнього виховання. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія*. Вінниця, 2007. № 19. С. 86 – 89.

8.Тодосієнко Н. Л. Проблеми формування естетичного світосприймання у молодших школярів засобами поліхудожньої інтеграції. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ ; Вінниця. 2007. Вип. 14. С. 136 –141.

9.Тодосієнко Н. Л. Формування естетичного сприймання молодших школярів засобами художньо-творчої діяльності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ ; Вінниця, 2008. Вип. 17. С. 160 –166.

10. Тодосієнко Н. Л. Формування естетичного сприймання молодших школярів засобами музично-ігрової діяльності. *Вісник Інституту розвитку дитини Київського національного педагогічного університету імені М. Драгоманова*. Київ, 2009. Вип. 2. С.50 – 60.

11. Тодосієнко Н. Л. Використання мистецьких ігор як засобу активізації естетичного сприймання молодших школярів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія*. Вінниця, 2010. № 30. С. 420 – 424.

12. Тодосієнко Н. Л. Використання методу малювання музики як засобу естетичного розвитку дітей молодшого шкільного віку. *Наукові записки Вінницького*

державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія. Вінниця, 2011. № 34. С. 188 – 191.

13. Тодосієнко Н. Л. Формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами музично-ігрової діяльності в позакласній роботі. *Часопис Київського національного педагогічного університету імені М. Драгоманова. Серія : 14. Теорія і методика мистецької освіти*. Вип. 15 (20). Київ, 2013. С.185 – 190.

14. Тодосієнко Н. Л. Формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексного використання мистецтва. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ ; Вінниця, 2016. С. 122–126.

15. Тодосієнко Н. Л., Казьмірчук Н. С., Мальов С. В. Шляхи формування естетичного сприймання молодших школярів засобами українського фольклору. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ ; Вінниця, 2018. Вип. 51. С. 43–47.

16. Тодосієнко Н. Л. Формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами української пісенної творчості. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ ; Вінниця, 2018. Вип. 52. С.192–196.

17. Тодосієнко Н. Л., Маринчук Т. Т. Формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами вокально-естетичної творчої діяльності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ ; Вінниця, 2019. Вип. 53. С.188–193.

18. Тодосієнко Н. Л. Педагогічний потенціал комплексу мистецтв у процесі формування естетичного сприймання у молодших школярів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія*. Вінниця, 2019. № 58. С. 38 – 42.

19. Тодосієнко Н. Л. Особливості формування естетичного сприймання у молодших школярів з особливими потребами засобами мистецтва. *Зб. наук. пр. Хмельницького інституту соціальних технологій університету «Україна»*. Хмельницький, 2019. С.106 –110.

20. Тодосієнко Н. Л. Комплекс мистецтв як засіб формування естетичного сприймання у молодших школярів у позакласних формах роботи. *Зб. наук. пр. Київського національного педагогічного університету імені М. Драгоманова*. Київ. 2019. С.179–185

21. Тодосієнко Н. Л., Маринчук Т. Т. Методологічні підходи у формуванні естетичного сприймання молодших школярів засобами мистецтва. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія*. Вінниця, 2020. № 64. С. 33 – 39.

22. Brovchak L. S., Likhitska, L. M., Starovoi, L. V., Todosiienko N. L. Pedagogical Potential of the Arts Complex in the Process of Formation of Aesthetic Perception of Junior Pupils. *Rezeknes Tehnologiji Akademija*. Rezekne, Latvijas Republika, 2020. С. 98–108. (Індексується в міжнародній базі **Web of Science**).

<http://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/4876/4535>

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

23. Тодосієнко Н. Л. Формування естетичного сприймання у молодших

школярів засобами поліхудожньої діяльності. *Naukowe prace, praktyka, opracowania, innowacje 2013 roku : zbiór raportów naukowych* (30.12.2013 – 31.12.2013). Wydawca: Sp. z o. o. «Diamond trading tour». Zakopane, 2013. С. 5–6.

24. Тодосієнко Н. Л. Формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами мистецької діяльності. *Художня культура і освіта: традиції, сучасність, перспективи*: зб. наук. пр. Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Богдана Хмельницького. Мелітополь, 2014. С.105–111.

25. Тодосієнко Н. Л. Комплексний вплив мистецтва на формування естетичного сприймання дійсності у молодших школярів. *Актуальні проблеми мистецької підготовки майбутнього вчителя* : зб. матер. Всеукраїнської наук.-практ. конф. Вінниця, 2014. С. 71–76.

26. Тодосієнко Н. Л. Естетичний розвиток молодших школярів засобами музично-ігрової діяльності. *Наукові записки* : зб. матер. наук.-практ. конф. викладачів і студентів ВДПУ. Серія «Мистецтво». Вінниця, 2014. Вип. 5. С.90–95.

27. Тодосієнко Н. Л. Формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексного застосування мистецтва. *Наукові записки* : зб. матер. наук.-практ. конф. викладачів і студентів ВДПУ. Серія «Мистецтво». Вінниця, 2015. Вип. 6. С. 84–89.

28. Тодосієнко Н. Л. Розвиток творчих здібностей дітей засобами мистецтва у дошкільних навчальних закладах. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейської освітньої стратегії* : зб. матер. наук.-практ. конф. викладачів і студентів ВДПУ. Вінниця, 2015, Вип. 4. С. 202–207.

29. Тодосієнко Н. Л. Роль музично-ігрової діяльності в естетичному розвитку молодших школярів. *Наукові записки* : зб. матер. наук.-практ. конф. викладачів і студентів ВДПУ. Серія «Мистецтво». Вінниця, 2015. Вип. 6. С.149–153.

30. Тодосієнко Н. Л. Підготовка майбутніх педагогів до творчої роботи з дошкільниками засобами комплексного використання мистецтва. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти* : зб. матер. Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. ВДПУ імені Михайла Коцюбинського Вінниця, 2015. С. 374–378.

31. Тодосієнко Н. Л. Розвиток творчих здібностей молодших школярів засобами мистецтва в позакласній виховній роботі. *Концептуальні проблеми модернізації сучасної системи освіти на засадах формування духовно-патріотичних цінностей студентської молоді* : зб. наук. пр. ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Вінниця ; Бар, 2016. С. 106–111.

32. Тодосієнко Н. Л. Виховний потенціал мистецтва в позакласній роботі з молодшими школярами. *Наукові записки* : зб. матер. наук.-практ. конф. викладачів і студентів ВДПУ. Серія «Мистецтво». Вінниця, 2016. Вип. 7. С. 178–180.

33. Тодосієнко Н. Л. Естетичний розвиток особистості в історико-філософській спадщині епохи Просвітництва. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія : «Історія»*. Вип. 25. Вінниця, 2017. С. 333–336.

34. Тодосієнко Н. Л. Особливості музично-естетичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи. *Підготовка вчителя нової української школи: проблеми та шляхи їх вирішення* : зб. матер. міжвузівської наук.-практ. конф. Хмельницький, 2017. С.269–273.

35. Тодосієнко Н. Л. Естетико-виховний потенціал мистецьких дисциплін у формуванні гармонійно розвиненої особистості майбутнього вчителя початкових класів. *Наукові записки : Серія «Мистецтво»*. Вінниця, 2017. Вип. 8. С. 161–164.

36. Тодосієнко Н. Л., Мальов С. В. Формування естетичного сприймання дітей засобами творчої діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти. *Науковий журнал «Молодий вчений»* №5.2 (57.2), 2018. С. 107–111. <http://molodyvcheny.in.ua>

37. Тодосієнко Н. Л. Український музичний фольклор як засіб формування естетичного сприймання молодших школярів. *Актуальні проблеми мистецької підготовки майбутнього вчителя : зб. матер. Всеукраїнської науково-практ. конф.* Вінниця, 2018. С. 91–98.

38. Тодосієнко Н. Л. Естетичне виховання молодших школярів засобами музичного мистецтва як фактор гармонійного розвитку особистості. *Наукові записки : Серія «Мистецтво»*. Вінниця, 2018. Вип. 9. С.193–196.

39. Тодосієнко Н. Л. Формування естетичного сприймання у молодших школярів у процесі вивчення української народної пісні. *Наукові записки : Серія «Мистецтво»*. Вінниця, 2019. Вип. 10. С.174–177.

40. Тодосієнко Н. Л., Граб О. Д. Педагогічний потенціал мистецтва в процесі формування естетичного сприймання у молодших школярів. *Topical issues of the development of modern science : зб. матер. Міжнародної наук.-практ. конф.* Софія, 2019, С. 133–135.

41. Тодосієнко Н. Л., Москалюк А. М. Інтегративні художньо-педагогічні технології як засіб формування естетичного сприймання у молодших школярів. *Science progress in European countries: new concepts and modern solutions : зб. матер. Міжнародної наук.-практ. конф.* Штутгарт, 2020. С. 234–245.

42. Брилін Б. А., Бриліна В. Л., Тодосієнко Н. Л. Інтеграційний потенціал мистецтва в розвитку естетичної культури молодших школярів. *Музичне мистецтво і освіта: досвід та інноваційні шляхи розвитку / зб. матер. Всеукраїнської наук.-практ. конф.* Вінниця, 2019. С. 27–32.

43. Тодосієнко Н. Л. Естетичне виховання молодших школярів засобами музичного мистецтва як фактор гармонійного розвитку особистості. *Наукові записки : Серія «Мистецтво»*. Вінниця, 2020. Вип. 11. С.178–182.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:

44. Тодосієнко Н. Л. Методика формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі: методичні рекомендації для викладачів та студентів. Вінниця, 2020. 162 с.

АНОТАЦІЇ

Тодосієнко Н. Л. Формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського МОН України. Вінниця, 2021.

У дисертації теоретично й експериментально досліджено проблему формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі. Здійснено конкретизацію поняття «естетичне сприймання» як одного із базових компонентів естетичного виховання молодших школярів.

Розроблено критерії, показники та рівні сформованості естетичного сприймання у молодших школярів. Обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови, що забезпечують підвищення ефективності формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі. Презентовано методику реалізації ефективності педагогічних умов, яка дала змогу відстежити процес формування цього утворення в динаміці за такими етапами: підготовчо-мотиваційний, художньо-оцінний, креативно-діяльнісний. Розроблено модель відтворення процесу формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі. Доведено, що впровадження методики реалізації педагогічних умов формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у позакласній виховній роботі сприяє позитивним змінам у рівнях сформованості естетичного сприймання у молодших школярів.

Ключові слова: естетичне сприймання, молодші школярі, комплекс мистецтв, позакласна виховна робота.

Тодосиенко Н. Л. Формирование эстетического восприятия у младших школьников средствами комплекса искусств во внеклассной воспитательной работе. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского МОН Украины. Винница, 2021.

В диссертации теоретически и экспериментально исследована проблема формирования эстетического восприятия у младших школьников средствами комплекса искусств во внеклассной воспитательной работе. Осуществлена конкретизация понятия «эстетическое восприятие» как базового компонента эстетического воспитания младших школьников.

Разработаны критерии, показатели и уровни сформированности эстетического восприятия окружающего мира и искусства у младших школьников. Определены, обоснованы и экспериментально проверены педагогические условия, обеспечивающие повышение эффективности формирования эстетического восприятия у младших школьников средствами комплекса искусств во внеклассной воспитательной работе. Представлено методику реализации педагогических условий, которая дала возможность отследить процесс формирования этого образования в динамике. Разработана модель воспроизводства процесса формирования эстетического восприятия у младших школьников средствами комплекса искусств во внеклассной воспитательной работе. Доказано, что внедрение методики реализации педагогических условий формирования эстетического восприятия у младших школьников средствами комплекса искусств во внеклассной воспитательной работе способствует позитивным изменениям в уровнях

сформированности эстетического восприятия у младших школьников.

Ключевые слова: эстетическое восприятие, младшие школьники, комплекс искусств, внеклассная воспитательная работа.

Todosienko N. L. Formation of aesthetic perception in junior schoolchildren by means of complex arts in extracurricular educational work. - Manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences on a specialty 13.00.07 – the theory and a technique of education. –Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Vinnitsia, 2021.

The dissertation is devoted to the problem of formation of aesthetic perception at junior schoolchildren by means of a complex of arts in extracurricular educational work. The definitive analysis of the studied phenomenon as a basic component of aesthetic education of junior schoolchildren is carried out. The theoretical state of the research problem is presented, the analysis of scientific sources on the basis of which the modern understanding of the process of formation of aesthetic perception of junior schoolchildren is revealed, pedagogical concepts based on the creative heritage of pedagogy, psychology, philosophy, means and priority goal of education.

The essence of the basic concepts is defined - "aesthetic perception" in the context of definitive approaches based on psychology, pedagogy, including the history of pedagogy; "Complex of arts", "extracurricular educational work". Psychological and pedagogical aspects of aesthetic perception of children of primary school age are studied taking into account features of age psychology; the essence of interpretation of the concept "complex of arts" is defined and its pedagogical potential as a scientific category is outlined; the current state of formation of the studied quality is clarified and analyzed and the role of art as a factor in the formation of aesthetic perception in junior high school students is determined, as well as the leading role in this process of extracurricular educational work.

Based on the analysis of theoretical principles and practical experience, criteria, indicators and levels of formation of aesthetic perception of the world and art in junior high school students have been developed. Definitely criteria - sensory-emotional, evaluative-image, artistic and creative and indicators of aesthetic perception in children of primary school age; developed diagnostic tools for studying the current state of formation of the studied quality. Based on the diagnosis of the state of formation of aesthetic perception in younger students, three levels of its manifestation are characterized: low (elementary-fragmentary); medium (emotionally formal); high (artistic and interpretive).

Defined, substantiated and experimentally tested pedagogical conditions that increase the effectiveness of the formation of aesthetic perception in junior high school students by means of arts in extracurricular educational work: implementation of an integrated approach to the artistic and evaluative activities of children based on the acquired aesthetic experience; inclusion of schoolchildren in systematic polyartistic activity on the basis of co-creation of teachers and students.

The method of realization of pedagogical conditions is presented, which gave the chance to trace the process of formation of this formation in dynamics at the following stages: preparatory-motivational, art-estimating, creative-activity. A model of

reproduction of the process of formation of aesthetic perception in junior schoolchildren by means of a complex of arts in extracurricular educational work is developed. The organizational and pedagogical system of inclusion of children of primary school age in art creative activity, forms and methods of work of formation of aesthetic perception of junior schoolboys by means of a complex of arts in extracurricular educational work is offered. The priority integrative technique of aesthetic-educational process before artistic mono-activity is determined.

It is proved that the introduction of methods of realization of pedagogical conditions of formation of aesthetic perception at junior schoolchildren by means of a complex of arts in extracurricular educational work promotes positive dynamics in levels of formation of aesthetic perception of junior schoolchildren.

The scientific novelty of the obtained results is that for the first time:

- defined, substantiated and experimentally tested pedagogical conditions that increase the effectiveness of the formation of aesthetic perception in junior high school students by means of arts in extracurricular educational work: the formation of junior high school students motivational basis of aesthetic perception of reality and art based on the nature of education; implementation of an integrated approach to the artistic and evaluative activities of children based on the acquired aesthetic experience; inclusion of schoolchildren in systematic polyartistic activity on the basis of co-creation of teachers and students; the structural components of aesthetic perception of junior schoolchildren are clarified; the model of introduction of pedagogical conditions of formation of aesthetic perception at younger schoolboys by means of a complex of arts in extracurricular educational work is developed; improved criteria for diagnosing the aesthetic perception of primary school children (sensory-emotional, evaluative-image, artistic and creative) and determined the levels and indicators of the state of formation of aesthetic perception of primary school children;

- the essence of the concepts "aesthetic perception", "complex of arts", "extracurricular educational work" is specified;

- theoretical and methodological approaches to improving the forms and methods of forming aesthetic perception in junior high school students by means of the arts in the process of implementing an integrated approach to the organization of polyartistic activities of primary school children in extracurricular educational work based on co-creation of teachers and students.

The practical significance of the results of the study is to develop and implement in the educational process of secondary education methods of implementing pedagogical conditions for the formation of aesthetic perception of primary school students by means of arts in extracurricular educational work and experimental testing of its effectiveness; an algorithm for organizing the process of forming aesthetic perception of primary school students by means of arts in the process of implementing an integrated and creative approach to the organization of extracurricular educational work, presented in the guidelines "Methods of forming aesthetic perception of primary school students by means of arts in extracurricular educational work" training and practical and organizational work of primary school teachers and in the system of postgraduate education of teachers.

Key words: aesthetic perception, junior schoolchildren, complex of arts, extracurricular educational work.

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України, м. Вінниця.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Лазаренко Наталія Іванівна, ректор
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Безкорвайна Ольга Володимирівна,
Рівненський державний гуманітарний
університет, завідувач кафедри міжкультурної
комунікації, теорії та історії зарубіжної
літератури, м. Рівне;

доктор педагогічних наук, професор
Растригіна Алла Миколаївна,
Центральноукраїнський державний
педагогічний університет імені Володимира
Винниченка, кафедра музичного мистецтва і
методики музичного виховання,
м. Кропивницький.

Захист відбудеться «21» грудня 2021 року о 14:00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 05.053.01 у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, за адресою: 21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, корпус №2, зала засідань.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32) та на сайті університету, за адресою: www.vspu.edu.ua.

Автореферат розіслано «19» листопада 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. М. Коломієць